

בס"ד, מסכת חגיגה

פרק ראשון; דף ב

'איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית... לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית'. יש מפרשים שהשיעור הוא מירושלים [מקצה העיר, או מאמצעה שהוא מהשילוח – ע' בירושלמי] ועד העזרה ששם היא מצות ראיית פנים [ומה שנקט התנא 'להר הבית', משום שכשיכול לעלות להר הבית שהוא בשיפוע ההר, ממילא עולה הוא עוד במעלות העזרות] (עפ"י תוס' יום טוב).

א. כן נקט גם בחזון איש (קכט, א-ב). ורצה לומר עפ"י שכן נקבע השיעור לעולם, וכל שיכול לילך כדי הליכת הר הבית, גם אם גר במקום רחוק שאי אפשר לו לילך ברגליו עד ירושלים – חייב לעלות. וזה דלא כדברי התוס' (בע"ב ד"ה ומי).
ב. הרש"ש העיר על התו"ט שנראה מדבריו שהיה שיפוע מפתח הר הבית עד מקום המעלות, ואילו מהסוגיא ביומא (טז.) משמע שמפתח ההר היתה הקרקע במישור עד הסורג ולא בשיפוע (וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשנה ביומא, וכ"כ הרי"ד שם). ונראה שכונת התו"ט שהשיפוע נמצא בין ירושלים להר [וכן צדד בשפת אמת ביומא שם, שהיסוד שתחת החומה היה מוגבה, עד שאסקופת פתח ההר היתה בגובה מקביל לתחילת המעלות], וכל שעולה ומגיע לפתח ההר כבר יכול להמשיך הלאה ולעלות במעלות עד העזרה. וכן משמע מלשונו.

ובספר אור שמח (בית הבחירה ג, י) רצה לפרש שיעור 'מירושלים להר הבית' – מפני שאפשר על פי הדין להרחיב את העזרה על פני ההר כולו [אך לא יותר, כמשמעות לשון הרמב"ם שם], ולכך נקבע השיעור לפי מי שיכול לעלות מירושלים להר הבית שהוא מקום הראוי לעזרה. (ומלשונו משמע שגם מי שאינו יכול לעלות ברגליו מהר הבית לעזרה, כיון שמגיע להר הבית חייב הגם שמצות ראיית פנים אינה מתקיימת אלא בעזרה).

'לא קשיא כאן כמשנה ראשונה כאן כמשנה אחרונה'. יש מפרשים להפך מפרש"י (ור"ה והראב"ד ותוס'); לדעת משנה ראשונה, הואיל ועובד את עצמו יום אחד הרי הוא כבן חורין במקצת וחייב, ואילו למשנה אחרונה, כל עוד לא כפו את רבו לשחררו הרי הוא כעבד גמור ופטור מן הראיה [ומיושב לפי זה שהרישא כמשנה ראשונה והסיפא כמשנה אחרונה. ורבינא דיבר לפי משנה אחרונה] (עפ"י לחם משנה, טורי אבן, מרומי שדה, ובה תודה בישוב דברי הרמב"ם שפסק לפטור חצי עבד חצי בן חורין מהראיה. וכ"מ ברמב"ם בפירוש המשנה. וע"ע בבאור פירושו בקהלות יעקב א).

יש אומרים שהרמב"ם דחה תירוץ הגמרא מהלכה, מכח דברי רבינא. ע' כסף משנה קרבן פסח ב, יג. וע"ע בשו"ת עונג יום טוב סוסי"ג נא, ובחדושי הגר"ח על הש"ס. יש להעיר שבלקוטי הלכות לח"ח סתם לחייב, דלא כהרמב"ם.

'מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד'. בספר קצות החושן (קעה, א) הוכיח (על פי סוגית הגמרא בגטין מב) שהחלוקה לימים נוגעת רק לצד הממוני של העבד, אבל בנוגע לקנין-האיסור שבעבד, אין שייכות חלוקה לזמנים אלא בכל זמן הריהו חצי עבד חצי בן-חורין. וסיבת הדבר מפני שאי אפשר שתיתפס בו קדושת ישראל באופן זמני ואחר כך יחזור להשתעבד כעבד כנעני.

לפי זה כתב, אסור לרבו לעבוד בו עבודת פרך שהרי חציו ישראל. [ובזה הסביר דברי הרשב"א (בשבת ד. שאין איסור לשחרר חצי עבד חצי בן-חורין לפי שאין בו 'תעבודו', משום צד חירות שבו. (וכ"כ מסביר דנפשיה בפרות יוסף גטין מא)]. וע"ע ספר החינוך שמו; תוס' כאן ובגטין לח ד"ה כל המשחרר; טורי אבן; דבר אברהם לט, ד; קובץ שעורים והגהות ר"מ שטראשון ב"ב יג; ספר הזכרון לגר"ח שמואלביץ עמ' רד. ואף למשנה אחרונה שכופין את רבו לשחררו, יש נפקותא בדבר באופנים שאין כפיה, כגון ביתומים או בשפחה כנענית שאז מחלקים לימים כמו למשנה ראשונה, כמבואר בתוס' ובשאר ראשונים (גטין מב. וכן נפסק בשו"ע – יו"ד רסז).

ובמקום אחר (רמט, ב) כתב הקצוה"ח שנראה ששיטת הירושלמי אינה כן אלא קנוי הוא לכל דבריו ליום אחד, וביום הבא אינו עבד, וחוזר חלילה. ושמא סובר הירושלמי שקדושה יכולה לפקוע בכדי (ע' נדרים ל). ויש מפרשים הירושלמי באופן אחר (ע' הת"ס וע"ש במראה הפנים. וכן בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א פח) האריך לבאר שאף לשיטת הירושלמי אין חלוקה לזמנים בנוגע לאיסורין, וכל דברי הירושלמי אמורים על תפישת קידושין בלבד. וע"ע באריכות בקהלות יעקב הגיגה א-ב וב"ב יא).

(ע"ב) 'כופין את רבו ועושה אותו בן חורין'. יש להסתפק בחיוב 'ערבות' שכל איש ישראל ערב על קיום מצוות של ישראל חברו, האם חייב גם כן להוציא הוצאות מממונו כדי לקיים חיובו זה? ואין להוכיח שאלה זו מחיוב האדון לשחרר חצי עבדו כדי שיקיים הלה את מצוותו – אדרבה, כאן היא תקנת חכמים מיוחדת לכפות את האדון מפני תיקון העולם ולצורך מצוה רבה, אבל בעלמא לא שמענו (חירושי הגר"ר בענגיס ח"א סוס"י ד).

מבואר שם טעם הצד לפטור, מפני שאדם עצמו שחייב במצוה אין ממון לקיימה, והרי הוא אנוס ואנוס רחמנא פטריה, וממילא גם חבירו אינו חייב לדאוג בממונו למצוותו. והביא גם מהתוס' שמשום מצות פריה ורביה לבד לא היו כופין את רבו כיון שהעבד אנוס. ומשמע לכאורה שבאופן שאין הוא אנוס, מחייבים את השני להוציא ממון לצורך מצוה של זה. אך מסתבר שאין מחייבים את חברו להפסיד ממנו עבוד זה שמזיד ואינו מקיים את חיובו. עוד נראה שאין להביא מכאן ראיה כיון שבעלותו של האדון היא המונעת את קיום המצוה והריתו כמונע את חברו ממצוותו אעפ"י שלא פשע בדבר, לכך חייבוהו חכמים לשחררו.

ראשי פרקים, ציונים והפניות

רש"י ד"ה אי זהו הטיילו חכמים על אביו ועל אמו לחנכו במצות. על השיטות השונות אם מצות חינוך מוטלת על האם – ע' במצוין בסוכה ב:

זעבדים שאינם משוחררים... מי שחציו עבד וחציו בן חורין. מבואר שעבדים משוחררים חייבים בראיה. וכן מי שחציו עבד וחציו בן חורין היה חייב לולא שהיה לו פטור מיוחד (כדלהלן). והקשה הטורי-אבן (כאן ולהלן ו) הלא אין להם ירושה בארץ ישראל והרי אמרו (בפסחים ה) שמי שאין לו קרקע פטור מראיה שנאמר ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראת... ויש שכתבו אופנים שתהא להם קרקע חלוטה לצמיתות או אף ירושה (ע' שפת אמת; דבר אברהם ח"א ה, ג בהגהה).

וי"א שלענין עליה לרגל אין הדבר תלוי במי שיש לו חלק בארץ אלא אם יש לו קרקע במציאות בזמן

הוהו [שאפשר שיחמדוה], גם אם אין לו בה קנין הגוף לצמיתות, ולכך אעפ"י שאין להם ירושה הלא יתכן שקנו או קיבלו קרקע, ואף על פי שהיא חוזרת ביובל (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב קיג). והנצי"ב והשפת-אמת כתבו לחדש שמי שאין לו קרקע לא נפטר אלא מלעלות לירושלים, אבל אם הוא כבר נמצא בירושלים, חל עליו חיוב להראות בעזרה.

(ע"ב) 'כופין את רבו ועושה אותו בן חורין'. התוספות הקשו מדוע לא נאמר יבוא עשה של 'פריה ורביה' וידחה לא-תעשה ד'לא יהיה קדש' – וכבר דנו האחרונים לומר שכיון שה'עשה' מוטל על צד החירות שבו וה'לאו' על צד העבדות – שמא יש לדנו כשני אנשים שאין שייך לומר שידחה העשה של זה את הלאו של זה – ע' טורי אבן; מנחת חינוך לה; פורת יוסף גטין מא; חידושי הגר"ח על הש"ס.

[וע' כיוצא בזה בתוס', שלכך אינו נושא ממורת או נתינה, כי צד עבדות שבו משתמש באשת איש – והלא אף אם נאמר שיסוד איסור אשת איש אינו מצד הקנין אלא ערוה כשאר עריות (וכבר דן בזה האבני-מלואים ועוד), מכל מקום אשת איש של עצמו היא ולא של אדם אחר – ומבואר שחצי עבד חצי בן חורין חלוק בדינו כתרי גברי. וצ"ב].

אחד מתירוצי התוס' הוא שאין קיום העשה בא בזמן דחיית הלאו ממש כי מצות פריה ורביה אינו מקיים אלא בגמר ביאה. וכבר נחלקו הראשונים בכל כגון זה אם נחשב 'בעידנא' – ע' תוס' זבחים צז; ובפסקי התוס' שם; רשב"א שבת; ר"ן נמוקי יוסף פ"ב דבבא מציעא; שער המלך סוף הל' איסור"ב; בית הלוי ח"א א; המאיר לעולם א; מהר"ץ חיות ביצה ה. וע' זכר יצחק לא ד"ה ונראה דהחילוק; שעורי ר' שמואל ב"ב יג; חידושי הנצי"ב ומאור ישראל ואור הישר. וע"ע במובא ביוסף דעת פסחים פה.

עוד דנו מהאחרונים שלכאורה ניתן לומר שמצות פריה ורביה אינה מתקיימת אלא בלידת הבנים, וא"כ אף לענין דחיית לאו אין לנו לדון על זמן הביאה – ע' מנחת חינוך א; פרי יצחק ח"א מב; קובץ ביאורים גטין אות כו; שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ב יח. וע' אתון דאוריתא.

[וסברת התוס', הגם שאינו בטוח שיוולדו לו בן ובת מ"מ כיון שעושה המוטל עליו נחשב כמקיים ה'עשה' כבר באותה שעה לענין דחיית 'לאו'. מפי הגרשז"א זצ"ל].

ויש סוברים שעבד פטור ממצות פריה ורביה ואינו חייב אלא ב'לשבת יצרה' כאשה. (התוס' כאן דחו שיטה זו אבל בגטין וב"ב נקטו כן, מפני שהוקש לאשה בחיוב מצוות. ואף על פי שהאשה פטורה משום 'וכבשה' וזה לכאורה אין שייך בעבד, אעפ"כ הוקש לה לכל דיניה ללא התחשבות בטעם הפטור, וכבר דנו בכגון זה באחרונים – ע' משנה למלך מלכים י; (שער המלך מילה); קרני ראם; זכר יצחק לב.

ובמה שכתבו התוס' כאן שאפילו נכרי בכלל פריה ורביה, ותמה על כך המהרש"א מגמרא סנהדרין – ע' במצוין בסנהדרין נו בענין זה.

עוד בבאור דברי התוס' בסוגיתנו – ע' שער המלך עבדים ג, ג; צל"ח פסחים פח. ט"ז אה"ע א; אבני מלואים א, ב; פרי יצחק ח"א מא-מב; אחיעזר ח"ג עח, א; קובץ שעורים ושעורי ר' שמואל ב"ב יג; קהלות יעקב שם י; בית ישי לו, א.

על קושיית התוס' הלא המשחרר עבדו עובר בעשה ואין אומרים לאדם חטא כדי שיוכה חברך, ואם כן מדוע מחייבים את הרב כדי שיוכה העבד – ע' שיטות הפוסקים במובא בשבת ד.

פרפראות וענינים

'במועדים לחזר על המסכת השייכת לאותו מועד. וענין גדול לחזר על מסכת חגיגה בכל רגל, אחרי שאין בידינו בעודה"ר לעלות ולראות ולקיים בפועל'.

שיז

(מהנהגות הגרי"מ רבינוביץ, בסוף ספרו 'אפיקי ים')

*

'יראה – יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות' –

'בן אדם, ראה תמיד את בוראך בעיני שכלך כי ה' השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש אלקים, היינו שבעיני שכלו דורשו. ובראייתך תעשה רושם, כמו הנעמה שבהסתכלה בביצתה היטב נוצרת ומתקמת בתוך הביצה הנעמה ומתבקעת ויוצאת. וכן ה' בהסתכלו בך ישפיע לך כל מיני שפע וברכה.

ועל זה כתיב 'יראה כל זכורך' וארוז'ל: 'יראה – יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות. ולהמון עם הוא ג' רגלים בשנה, בזמן המקדש, אבל למשכילים כל יום תמיד בכל שעה, בכל מקום, בהסתכלך כלפי מעלה ברעותא דלבא, יתעורר עלך אתערותא מרעווא דכל רעוין בריך הוא בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמיא'.

(ספר חרדים פרק ד' דברי כבושין. וראה עוד בספר אור הישר להלן ד. ד"ה רב הונא)

'... ויש עוד השגה גדולה יותר, הדומה לראיה, כטעם (שבת פט): 'מחוי להו יצחק הקב"ה בעיניהו' – והוא ההכרה דמצד הנסים, שעל ידי הנס נראה לעין פעולת הש"י. וזהו קדושת ימים טובים שנקבעו על הנסים, דישראל מקדשי, דצריך שיקדם לזה קדושת ישראל, דלא עביד קוב"ה ניסא לשיקרא, ועל ידי הקדושה הקודמת דישראל, היא אמונה הפשוטה, על ידי זה יבוא להשגה גדולה הדומה לראיה שהוא ביום טוב **דיראה כל זכורך** ודרשו רז"ל יראה – יראה, כטעם 'אברהם הוליד את יצחק', דזהו דרגא דפחד יצחק שעל ידי הראיה בא היראה כמו שכתב בהג"ה דריש או"ח. וזה טעם **בהר ה' יראה** – שנתגלה בעקידת יצחק ראייה זו, שההקרבת נפשו להש"י לקרבן זה בא מצד הראיה, כמו שאיתא בזוהר... (מתוך רסיסי לילה מז).

דף ג

'חרש באזנו אחת פטור מן הראיה שנאמר באזניהם' ולמדנו גזרה שוה ראייה מהקהל, כדלעיל (מהרש"א).

'אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע'. פירוש, אנשים באים כדי לדעת וללמוד [ולא שבשעת הקהל קוראים בעצמם אלא רק שומעים את קריאת המלך, אלא שמשמיעתם יבואו ללמוד בעצמם בביתם. עפ"י אגרות משה או"ח ח"א לב, ג]. ונשים באות לשמוע מצוה כדי לקיימה, ולא לשם ידיעה ולימוד (עפ"י מהרש"א).

וכן פירש בבית הלוי (ח"א ו), והוכיח מכמה מקומות שאף באותן הלכות שהאשה מצווה בהן, אין הלימוד אלא כהכשר מצוה לדעת המעשה אשר תעשה.

ואולם בהגהות ריעב"ץ (בקדושין לד. ובעירובין צו) צידד שנשים חייבות במצות תלמוד תורה במצוות שלהן. וכן משמע לכאורה משיטות הפוסקים שאין אשה מברכת על מצוות עשה שהומן גרמן ואעפ"כ מברכת בתורה – הרי משמע שמצווה היא במצות ת"ת (וי"ל). וע' גם בבאור הלכה (מז) שלדעות הפוסקים שמברכת בתורה משום שחייבת בלימוד ההלכות השייכות לה, יכולה להוציא את האיש בברכתה [ובשבט הלוי (ח"א רה) פקפק בזה] – מזה משמע לכאורה שלא כדעת בית הלוי, כי לדבריו

שאלות ותשובות לסיכום מסכת חגיגה

פרק ראשון; דף ב (ד)

- א. אלו הם החייבים במצות ראייה ואלו פטורים?
ב. מי שחציו עבד וחציו בן חורין – מה תקנתו?

א. הכל חייבים בראיה, חוץ מחרש שוטה וקטן ושומטום ואנדרוגינוס ונשים (זכורד) ועבדים שאינם משוחררים, החיגר, והסומא (רגלים). ע' להלן ד סע"א. או מיראה – יראה. ערש"י מנחות צג.) והחולה והזקן ומי שאינו יכול לעלות ברגליו (- הרך והענוג מאד (גמרא ד: רמב"ם) שאין יכול לילך בלא מנעל. רש"י שם).
א. לדברי הירושלמי, בראיית פנים בעזרה חייבים גם נשים וקטנים, בדומה להקהל, ורק מקרבן ראייה פטורים, אבל שיטת תלמודנו שפטורים אף מראיית פנים (עפ"י תוס'). וכן כתבו אחרונים להוכיח מר"ה ו: שאשה פטורה מכל וכל. ויש מי שכתב בדעת הרמב"ם כהירושלמי – ע' בשו"ת דובב מישרים ח"א קלד).

ב. בגמרא להלן (ד). אמר אביי שומטום שנתמעט מזיכורד, אפילו ביציו מבחוץ שהוא זכר ודאי. ויש מי שכתב שמדברי הרמב"ם (חגיגה ב, א) יש לשמוע שלא נפטר באופן זה (ע' בחדושי הנצי"ב. ואולם בלקוטי הלכות סתם כדברי הגמרא. וע"ע בשפת אמת ובחדושי הגר"ח על הש"ס ובשו"ת דובב מישרים (ח"א קלד) בהסבר לשון הרמב"ם, ולדבריהם אף הרמב"ם מודה לדינא שפטור).

ג. מדברי התוס' (ב: ד"ה ומי) יש ללמוד שזקן או חולה שאינו יכול לעלות ברגליו מעירו לירושלים, פטור. ונראה שאעפ"י שפטור, אם הגיע לירושלים חייב לעלות לעזרה אם יכול לילך לשם ברגליו, וכן אם הכניסוהו להר הבית ויכול להכנס ברגליו – חייב.

אבל אפשר לפרש ששערו חכמים שכל שאינו יכול לילך כדי הליכת הר הבית פטור לגמרי ואף אם עלה עד שער העזרה פטור, ואם נכנס לא קיים מצוה. [ולפי דרך זו יש לומר שגם אם אין יכול לילך ברגל מעירו לירושלים – חייב לרכוב על החמור ולעלות, כל שיכול לעלות ברגל מירושלים להר הבית] (עפ"י חזון איש קכט, א). ונקט בפשיטות שהשיעור הוא כדי שיכול להגיע לעזרה, וכן כתב בתוס' יום טוב. ואולם באור שמה (בית הבחירה ו, י) משמע שכל שיכול לעלות להר הבית חייב).

קטן שהגיע לחינוך, חייב אביו להעלותו (מדרבנן. כדלהלן ד ו; רש"י ותוס'). ואיזהו קטן שפטור – בית שמאי אומרים: כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית. ובית הלל אומרים: כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית.
שאר דיני הקטן בראייה – להלן ו.

מי שחציו עבד וחציו בן חורין; לפי מה שאמרו בית הלל בתחילה שעובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד – פטור מראייה. כן אמר רבינא (אל פני האדן ה' – מי שאין לו אלא אדון אחד. ד.). ואמרו בגמרא (ל'אבעית אימא') שלפי משנה אחרונה שכופים את רבו לשחררו – חייב בראייה (כאילו כבר נשתחרר. כפרש"י ותוס').

א. הרמב"ם (חגיגה ב, א) פסק לפטור חצי עבד וחצי בן חורין. והראב"ד השיגו (ובלקוטי הלכות סתם לחייב).

ב. עבד שרבו הפקירו ועדיין מעוכב גט שחרור; מדברי הרשב"א בגטין נראה שחייב בראיה כיון שאינו משועבד לאדון למעשה ידיו (עפ"י שער המלך סוף הלכות חגיגה, והקשה על זה מסוגית הגמרא). מי שהיה פטור ביום ראשון ונתחייב בימים שלאחר מכן, כגון חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני; נחלקו הדעות אם חייב אם לאו, כי שמא כל הימים תשלומין דראשון הם ואין בהם חיוב עצמי, והפטור בראשון פטור בכלם.

וכן הלכה, שכולם תשלומין דראשון (רמב"ם). אבל אם נתפשט ביום הראשון – פשוט שחייב (עפ"י תוס'). ואם נעשה חיגר בליל יום טוב ראשון – משמע ברמב"ם שפטור, כיון שבתחילת היום אינו ראוי (ע' משנה למלך; רעק"א). וע"ע להלן ט.

סומא באחת מעיניו; אמר יוחנן בן דהבאי משום רבי יהודה שפטור (יראה – יראה).

להלן בגמרא ובסנהדרין (ד:): משמע שיש מחלוקת בדבר. ואולם הרמב"ם פסק כרבי יוחנן בן דהבאי. ובטורי אבן (ריש קונטרס אבני שהם) כתב שהלכה כרבים החולקים עליו. (וצריך עיון שלא הזכיר מדברי הרמב"ם שפוסק להפך. ע' מנחת חינוך תפט,ו).

חרש באזנו אחת – פטור מן הראיה (כן אמר רבי תנחום. ובירושלמי תלו זאת במחלוקת תנאים. מובא בתוס').

חיגר ברגלו אחת – פטור מן הראיה (רבי תנחום. רגלים – רגלים). וכן בעלי קבין פטורים (פעמים). אחרים אומרים: המקמץ (צואת כלבים) והמצרף נחושת ובורסי פטורים (מפני שאין יכולים לעלות עם כל זכורף ביחד).

הרמב"ם (חגיגה ב,ב) פסק שמטהרים גופם ומלבושם ועולים בכלל ישראל ליראות (וע"ש בכס"מ). וכן **טמא פטור מראיה (ובאת שמה... והבאתם שמה – כל שאינו בביאה אינו בהבאה)**. והערל כטמא לדברי רבי עקיבא (להלן ד. ויש לשמוע מהתוס' שערל שמתו אחיו מחמת מילה – חייב בראיה. ע' שו"ת פרי יצחק ח"א לב ד"ה אלא דבאמת).

מי שאין לו קרקע פטור מלעלות לרגל (פסחים ת. והרמב"ם השמיט זאת. והמאירי שם כתב בפירוש שחייב לעלות. וע' בחדושי הנצי"ב כאן ובחזו"א קכט,ג).

לדברי הרמב"ם (חגיגה ב,ד) כל הפטורים מראיה פטורים מהבאת קרבן חגיגה. ולדעת התוס' חייבים בחגיגה מלבד חרש שוטה וקטן שאין בהם דעת, וכן ערל וטמא שאין משלחים שום קרבן.

ב. מי שחציו עבד וחציו בן חורין – עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד. דברי בית הלל. בית שמאי אומרים: כופים את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב לו שטר על חצי דמיו – מפני תיקון העולם, שלא ייבטל העבד מפריה ורביה. וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי.

דפים ב – ג

ב. מי שמדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר – מה דינו במצוות שמחה, הקהל וראיה ובשאר מצוות?

מדבר ואינו שומע ('חרש') או שומע ואינו מדבר ('אלם') – הרי הם כפקחים לכל דבריהם וחייבים בשמחה ובשאר מצוות, אבל פטורים מראיה ומ'הקהל' (נאמר בהקהל למען ישמעו ולמען ילמדו – ילמדו. ולמדו 'ראיה – ראיה' מהקהל לפטור מן הראייה).